

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน^{*}

Community mediation

กรกฎ ทองชะโชค (Korakod Tongkachok)¹
กฤษฎา อภินวการกุล (Krisda Apinawatawornkul)²
ธีรพร ทองชะโชค (Teeraporn Tongkachok)³

บทคัดย่อ

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ย และระงับข้อพิพาทเชิงสมานฉันท์ ระเบียบ กฎเกณฑ์ อำนาจหน้าที่ของเครือข่าย ยุติธรรมชุมชน ศึกษาและเก็บข้อมูลจากเอกสาร กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา ปรากฏว่าตามภารกิจในการไกล่เกลี่ยของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเป็นกระบวนการ ยุติธรรมทางเลือกที่ยุติข้อขัดแย้งในชุมชนได้ด้วยวิธีสมานฉันท์และสันติวิธีอันสามารถ ทำให้กลไกการพึ่งพากันทางสังคมดำเนินต่อไปได้และความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งยังคง

*บทความเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์และสันติวิธีของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยได้รับทุนอุดหนุนการ วิจัยจากมหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2559

¹รองศาสตราจารย์ ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

E-mail: tkorakod@hotmail.com

²อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

E-mail: jocky_for_u@gmail.com

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขารัฐประศาสนศาสตร์และการจัดการทรัพยากรมนุษย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

E-mail: teerapornitsu2559@gmail.com

¹Assoc. Prof, Faculty of Law ,Thaksin University

²Lecturer, Faculty of Law ,Thaksin University

³Asst. Prof. Dr., Public Administration and Human Resource Management, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

(Received : November 30, 2017; Revised : January 26, 2018; Accepted : February 1, 2018)

เหมือนเดิมหรือไม่ถึงขั้นแตกหักจนเกิดปัญหาในวงกว้างต่อชุมชน แต่อย่างไรก็ดีกลไก ยุติธรรมชุมชนที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการไกล่เกลี่ยและการอำนวย ความยุติธรรมยังไม่มีกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน ปัจจุบันก็ยังไม่มีความหมายรองรับ ในการดำเนินการของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจึงอาศัยอำนาจหน้าที่ ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปกครองท้องที่ซึ่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและเครือข่ายยุติธรรม ชุมชนจึงสามารถขับเคลื่อนดูแลให้เกิดความสมานฉันท์และสันติวิธีในชุมชนโดยส่วน ใหญ่ ทั้งนี้การไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และอาศัยข้อบังคับ กระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประณีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการ หมู่บ้าน พ.ศ. 2530

คำสำคัญ : การไกล่เกลี่ย, ชุมชน, ข้อพิพาท

Abstract

The research of community mediation was conducted by studying ideas, theories about mediation and reconciliation, regulations, authorities and functions of the community justice network, as well as related documents. The results of the study indicate that the task of mediation of the community justice network was an alternative judicial process that can resolve conflicts in the community through reconciliation and peaceful means. This can help the mechanism of social interdependence to carry on and maintain the relationship with opponents to be the same or not to get worse until causing a wider problem in the community. However, the community justice mechanism, which is a core factor of driving the mediation and justice process, has still not been supported by laws distinctly. At present, there is no law to support the operations of the community justice network. As a result, they have to rely on the power of the village headmen in the administration of localities. Therefore, the community justice network will be able to mobilize conformity and peace in the

community principally. According to the mediation by the village committees, the village committees were set up under the Local Administrative Act B.E. 2457 and applied the regulations of the Ministry of Interior regarding to the Conciliation Act of Village Committees B.E. 2530.

Keywords : Mediation, Community, Dispute

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นชุมชนและพึ่งพาอาศัยกัน มีบทบาทหน้าที่ในสังคมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มีทัศนคติและแนวความคิด การดำเนินชีวิต พฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าในสังคมมักเกิดความขัดแย้งกันเป็นปกติแทบทุกสังคม การที่มนุษย์จะอยู่รวมกันเป็นสังคมและชุมชนพึ่งพาอาศัยกันต่อไปได้นั้นจึงต้องมีวิธีการจัดการความขัดแย้งนั้นอย่างถูกต้องและฉลาด เพราะหากความขัดแย้งแม้เพียงเล็กน้อยแต่ไม่ได้รับการจัดการที่ถูกต้อง อาจส่งผลกระทบเป็นความแตกแยก ขาดการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนนั้นได้ หากเป็นเช่นนั้นชุมชนอาจเป็นสังคมที่ไม่สงบสุขและไม่น่าอยู่ต่อไป ดังนั้น ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนแม้เพียงเล็กน้อยก็อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนในวงกว้างได้ ปัญหานี้จึงเป็นปัญหาของชุมชนที่ชุมชนเองต้องหาทางแก้ไขด้วยเช่นกัน เพราะไม่มีใครรู้ปัญหาและเข้าใจชุมชนได้ดีกว่าชุมชนของตนเอง

การเสริมสร้างความยุติธรรมในชุมชนและยุติธรรมทางเลือกให้มีความเข้มแข็งด้วยการประมวลความขัดแย้งทุกมิติในพื้นที่ กำหนดแนวทาง รูปแบบการแก้ไข และข้อขัดแย้งด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ประชาสังคม เป็นการเสริมพลังชุมชนและให้ความสำคัญกับบทบาทผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น และผู้นำศาสนาให้มีความร่วมมือเป็นหนึ่งเดียวกันในการจัดการปัญหาชุมชน ทั้งนี้ การบริหารความยุติธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยแนวทางยุติธรรมชุมชนและยุติธรรมทางเลือกด้วยการพัฒนากลไก ระบบประสาน การสร้างเครือข่ายการปฏิบัติงานโดยเปิดโอกาสให้ภาคี เครือข่ายต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบไกล่เกลี่ยในชุมชนเพื่อให้เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่สังคมสันติสุขและสันติวิธี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการใกล้เคียงและระดับข้อพิพาทเชิงสมานฉันท์ และศึกษาระเบียบ กฎเกณฑ์ อำนาจหน้าที่ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากเอกสารเป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ ถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ แนวคิดยุติธรรมชุมชน กระบวนการยุติธรรมทางเลือก

ขอบเขตการวิจัย

1. วิจัยเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทางนิติศาสตร์ วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎี หลักการ บทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการใกล้เคียงในศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยรวบรวม ศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปของเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นเอกสารที่ข้อมูลที่ผ่านมาการวิเคราะห์หรือตีความจากบุคคลอื่นมาแล้ว ได้แก่ บทบัญญัติกฎหมายต่าง ๆ ดังนี้ เอกสารทั่วไป ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

2. บทบัญญัติกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ซึ่งมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ประมวลกฎหมายอาญา
- ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
- ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
- พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534
- พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457
- กฎกระทรวงว่าด้วยการใกล้เคียงและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ.

2553

- กฎกระทรวงว่าด้วยการใกล้เคียงความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ.

2553

- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการเสริมสร้างความสมานฉันท์แห่งชาติ พ.ศ. 2550

- ข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประณีประนอม
ข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530

เอกสารทั่วไปที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ
บทความ รายงานการศึกษาวิจัย กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง คำสั่งหรือระเบียบ
เกี่ยวกับกฎหมาย และเอกสารอื่น ๆ รวมทั้งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

ผลการวิจัย

ความยุติธรรม คือ การยุติปัญหา ยุติความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม
ความยุติธรรมเป็นเสมือนบางสิ่งบางอย่าง ที่สามารถรู้สึกหรือรับรู้ได้โดยสัญชาตญาณ
แต่เป็นสิ่งที่ยากแก่การอธิบาย (วงศ์ศิษฐ์ วรกิจโสภณไพศาล, 2552, น. 14) สังคม
ปัจจุบันมีความหลากหลายของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งอาจมีการกระทบกระทั่งกัน
บ้างย่อมเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ซึ่งเมื่อมีข้อพิพาท
เกิดขึ้นก็จะทำให้สังคมนั้น ๆ เกิดความไม่สงบสุข ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย การยุติ
ข้อพิพาทจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการที่จะนำความสงบเรียบร้อยกลับคืนสู่สังคม
ด้วยเหตุนี้จึงมีแนวความคิดเกี่ยวกับการยุติข้อพิพาท ดังนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง

วิธีการสำหรับการจัดการความขัดแย้งที่ปรากฏในปัจจุบัน ได้แก่

- 1) การหลีกเลี่ยงหรือการหนีปัญหา (Avoidance) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งโดยที่
คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สนใจสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งเรียกร้องหรือไม่สนใจปัญหาที่เกิดขึ้น
- 2) การเจรจาต่อรอง (Negotiation) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งโดยที่คู่กรณีที่พิพาท
กัน สมควรที่จะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกันให้ยุติลง ด้วยการพูดคุย
บอกกล่าวให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบถึงความต้องการและประโยชน์ของตนแล้ว หากเจรจา
ต่อรองแลกเปลี่ยนประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน และเกิดจากการตกลงใจร่วมกัน
ในการยุติความขัดแย้ง ซึ่งเป็นวิธีการที่สะดวก รวดเร็ว ไม่เป็นทางการ
- 3) การไกล่เกลี่ย
ข้อพิพาท (Mediation) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะคล้ายกับการเจรจา
ต่อรอง แต่มีบุคคลที่สาม ซึ่งเรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” เข้ามาคอยช่วยเหลือสนับสนุน
กระบวนการเจรจาต่อรองให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งยังร่วมกับคู่กรณี
ในการแสวงหาทางออกที่เหมาะสม จนทำให้เกิดความพอใจแก่ทุกฝ่าย เป็นวิธีการที่
สะดวก รวดเร็ว ไม่เป็นพิธีการ เป็นวิธีที่มีได้นำสิ่งที่เข้ามาแทนที่การเจรจา
- 4) การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่มีลักษณะคล้าย
กับการยุติความขัดแย้งที่ดำเนินโดยศาล ซึ่งคู่กรณีที่พิพาท ยื่นเรื่องเสนอ

พยานหลักฐานต่ออนุญาโตตุลาการ หรือ คณะอนุญาโตตุลาการให้เป็นผู้ตัดสินชี้ขาด โดยการออกคำชี้ขาด (Award) ที่มีผลผูกพันกรณีแต่กระบวนการที่จะได้มาซึ่งคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการนั้นจะมีลักษณะแตกต่างจากการยุติความขัดแย้งโดยการพิจารณาคดีของศาล 5) การเผชิญหน้าและการประท้วงอย่างสันติ (Non-Violence confrontation) เป็นวิธีการที่แม้ว่าจะไม่ได้ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขความขัดแย้ง แต่เป็นวิธีการที่ฝ่ายหนึ่งปฏิเสธไม่ทำตามหรือไม่ปฏิบัติในกิจกรรมที่ควรปฏิบัติ หรือมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ 6) การใช้กำลังบังคับ (Forcing) เป็นวิธีการจัดการแก้ไขความขัดแย้งซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และไม่สามารถชักจูงใจให้อีกฝ่ายที่ด้อยกว่ายอมจำนนหรือคล้อยตามได้จึงใช้วิธีการบังคับเพื่อยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งฝ่ายที่ใช้กำลังบังคับได้นั้นจะต้องมีกำลังหรือมีอำนาจเพียงพอในการบังคับ หรือทำความเสียหายให้อีกฝ่ายหนึ่งได้

แนวความคิดเกี่ยวกับการประนีประนอมข้อพิพาท

การประนีประนอมข้อพิพาทแตกต่างจากการพิจารณาคดีของศาลดังเช่นปกติ นั่นก็หมายความว่า การพิจารณาคดีในกรณีปกติศาลจะต้องค้นหาความจริงที่คู่ความโต้แย้งกัน ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นสิ่งที่ต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ดังนั้น การค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายนับว่าเป็นสิ่งที่ยากและเป็นหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยที่จะต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายให้ได้ว่าอยู่ ณ ตรงจุดใด หากผู้ไกล่เกลี่ยสามารถค้นหาได้ก็จะทำให้ประสานประโยชน์ของคู่กรณีได้โดยนำหลักการของการมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมได้และส่วนเสียมาอยู่ในผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายจนทุกฝ่ายเห็นส่วนตนเองก็ได้รับผลประโยชน์ในการประนีประนอมนั้นโดยที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ถูกบังคับให้ยอมรับข้อเสนหรือข้อเรียกร้องจากอีกฝ่ายหนึ่งอยู่เพียงฝ่ายเดียว ความยุติธรรมนั้น เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าต้องมีลักษณะเที่ยงตรง สม่าเสมอ และมีความพอดี (ภุริชญา วัฒนรุ่ง, 2548, น. 67-77)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

คำว่า “Restorative Justice” หรือ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ความหมาย คือ มีความพอใจเสมอกัน ความเห็นตรงกัน ความมีฉันทะเสมอกัน มีความอยากจะทำตรงกัน จึงหมายถึงการที่บุคคลมีความต้องการจะทำ (บางสิ่งบางอย่าง) ตรงกันเพื่อจุดหมายร่วมกัน (ดิเรก ควรสมาคม, 2554, น. 25-48) เป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมโลก โดยสหประชาชาติได้เสนอในการประชุม UN Expert Meeting on Restorative Justice ที่รัฐบาลแคนาดาจัดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544

(กระทรวงยุติธรรม, 2546, น. 33) โดยประเทศไทยได้นำมาใช้เริ่มแรกจากการประชุมเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2543 ณ ห้องสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาลในการสัมมนาเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย ได้มีการเสนอยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย ซึ่ง กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (กระทรวงยุติธรรม, 2548) ได้ใช้คำว่า “กระบวนการอำนวยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เพราะมองว่าเป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการยุติธรรมสมานฉันท์นั้น คือ ต้องการทำให้ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบได้กลับคืนสู่สภาพดีเช่นเดิมอันเป็นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคม

นันทิ จิตสว่าง (2541) กล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการที่เน้นการตกลงของฝ่ายผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชนซึ่งจุดหลักอยู่ที่การพบปะร่วมกันของผู้เสียหายและสมาชิกของชุมชน ในการพบปะแต่ละฝ่ายจะมีโอกาสได้เปิดเผยเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและแสดงความรู้สึกของตนเองออกมา การพบปะจะช่วยให้ทุกฝ่ายทำความเข้าใจถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น เข้าใจฝ่ายต่าง ๆ และขั้นตอนในการชดเชยความเสียหาย อย่างไรก็ตาม การชดเชยเป็นไปในรูปแบบของการจ่ายค่าชดเชย การทำงานให้ผู้เสียหายหรือชุมชนหรือวิธีการอื่น ๆ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2547)

กระบวนการยุติธรรมทางเลือก

การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาสามารถแยกแนวทางของการดำเนินการได้ 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่หนึ่ง แบบที่เป็นทางการ (Formal Justice) คือ การดำเนินกระบวนการตามขั้นตอนของกฎหมายทุกขั้นตอนอย่างเคร่งครัดโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินการและมีอำนาจใช้ดุลพินิจในการดำเนินการทุกขั้นตอน โดยที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการแสวงหาความยุติธรรมนั้น

แนวทางที่สอง แบบที่ไม่เป็นทางการ (Non-formal Justice) คือ การดำเนินกระบวนการที่พยายามยุติธรรมข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยคู่กรณีและเกี่ยวข้องหลักเกี่ยวกับการนำข้อพิพาทนั้นเข้าสู่กระบวนการแบบเป็นทางการ วิธีการดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการถูกนำมาใช้เพื่อผ่อนคลายผลกระทบอันเกิดจากความเคร่งครัดของการดำเนินคดีอย่างเต็มรูปแบบ และพยายามหลีกเลี่ยงผลร้ายที่เกิดจากความบกพร่องของการดำเนินคดีตามกฎหมายและระเบียบวิธีพิจารณาความที่เคร่งครัดของระบบกล่าวหา จึงมีแนวคิดที่จะสร้างทางเลือกในการระงับข้อพิพาททางเลือก ในการระงับข้อพิพาท (Alternative Dispute Resolutions) โดยหลักการทั่วไป หมายถึง วิธีการหรือมาตรการหลากหลายรูปแบบที่นำมาใช้ในการยุติปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทนอกเหนือจากการดำเนินกระบวนการฟ้องร้องคดี ทางเลือก

ในการระบข้อพิพาทแม้จะไม่ใช่ว่าเรื่องที่เพิ่งเริ่มขึ้นมาใหม่ แต่ทางเลือกในการระบข้อพิพาทกลับได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในสังคมโลกมาอย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

ในระบบกระบวนการยุติธรรม ระบบกระบวนการอำนวยความสะดวกของทั่วประเทศทั่วโลกต่างประสบปัญหาในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน เช่น ปัญหาบุคลากรในการอำนวยความสะดวกมีไม่สมดุลกับจำนวนประชากร ปัญหาของขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน ทำให้เกิดปัญหาความล่าช้า และกระบวนการยุติธรรมไม่ได้ตอบสนองปัญหาและความต้องการของชุมชน ประชาชนหรือชุมชนหรือผู้เป็นเหยื่อของอาชญากรรมมีความรู้สึกถูกทอดทิ้ง หรือขาดการเหลียวแลจากภาครัฐ การที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม จึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศให้ความสำคัญ และเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการยุติข้อพิพาทอันเป็นทางเลือกหรือบางครั้งเรียกว่า “กระบวนการยุติธรรมชุมชน” ซึ่งแนวความคิดนี้ถือว่าผู้กระทำความผิด ผู้เสียหายและชุมชน ต่างมีส่วนได้รับความกระทบกระเทือนจากการกระทำความผิดขึ้น ฉะนั้นชุมชนหรือภาคประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแนวทางรักษาความสงบเรียบร้อยและสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เสียหายและชุมชน อีกทั้งเพื่อให้ผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตนกระทำโดยแนวความคิดนี้ถือว่าชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community focused) ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยวิธีการเป็นหุ้นส่วนหรือร่วมมือกับชุมชน เพื่อกำหนดแนวปฏิบัติให้ผู้กระทำความผิดรับผิดชอบจากการกระทำของตนเอง ช่วยเหลือผู้เสียหายและสนับสนุน เสริมสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน ฉะนั้นชุมชนเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในการช่วยแก้ไข้ปัญหาและการสร้างความสงบสุขไม่ให้นักเป็นเหยื่อของอาชญากรรม แก้ปัญหาความขัดแย้ง และสร้างความสงบสุขสู่ชุมชน ซึ่งภายใต้แนวความคิดนี้ระบบยุติธรรมชุมชนจึงสนับสนุนให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมทุกขั้นตอนตั้งแต่ก่อนศาลชี้ขาดตัดสินข้อพิพาท ระหว่างการพิจารณาข้อพิพาท และภายหลังที่ศาลตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท รวมทั้งสนับสนุนให้มีการใช้วิธีบำบัดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิดภายใต้ชุมชน (Community treatments) แทนการบำบัดในสถานที่คุมขังของรัฐ

แนวคิดยุติธรรมชุมชน

“ยุติธรรมชุมชน” (Community Justice) เป็นแนวคิดที่มองอาชญากรรมว่าเป็นปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทุกหน่วยควรให้ความสำคัญกับการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนเป็นหลัก

ยุติธรรมชุมชน คือ วิธีการในการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นหุ้นส่วนในการดำเนินกิจกรรมการควบคุมอาชญากรรมและแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือมาตรการหรือยุทธวิธีในการลดและป้องกันอาชญากรรมโดยวิธีการดังกล่าวมีลักษณะที่สร้างหรือเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วนยุติธรรมชุมชน คือ การกระทำระดับรากแก้วที่ประชาชน องค์กรชุมชน และระบบยุติธรรมจะสามารถใช้ควบคุมอาชญากรรมและความไร้ระเบียบของสังคมได้

ยุติธรรมชุมชนและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) การเสริมพลัง (Empowerment) และการพัฒนา (Development) เนื่องจากพันธสัญญาของชุมชนจะมีพลังแข็งแกร่งเพิ่มมากขึ้นเมื่อผู้คนได้มีโอกาสมีกิจกรรมทางสังคมพันธสัญญาของชุมชนจะมีพลังแข็งแกร่งเพิ่มมากขึ้นเมื่อผู้คนได้มีโอกาสมีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน และได้ฝึกหัดที่จะควบคุมสังคมแบบไม่เป็นทางการด้วย โดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตั้งอยู่บนฐานคติที่เน้นการชดเชยความเสียหาย การเยียวยา และการประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิดและชุมชน กิจกรรมจึงเกิดขึ้นภายหลังจากที่มีความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ หรืออาชญากรรมเกิดขึ้นแล้ว ขณะที่ยุติธรรมชุมชนเน้นที่การป้องกันอาชญากรรมในชุมชน และยุติธรรมชุมชนมีลักษณะเป็นพลังเงียบที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด (Kurki, 2000)

ความสัมพันธ์ระหว่างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับยุติธรรมชุมชน

ยุติธรรมชุมชนมาจากภาษาอังกฤษว่า Community Justice เป็นงานที่อยู่ภายใต้หลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นปรัชญา วิธีคิด วิถีชีวิต ที่มุ่งความสัมพันธ์ที่ดีงาม (Right Relationship) ของมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นความสัมพันธ์ที่ให้เกียรติกันและกัน เห็นคุณค่าและความงามของกันและกัน ยึดหลักความเสมอภาค ยอมรับความแตกต่างด้วยความเคารพ และให้เกียรติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ถูกนำมาใช้ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม คือ 1) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และ 2) งานยุติธรรมชุมชน การดำเนินการใด ๆ ภายใต้หลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงต้องเป็นไปตามปรัชญาดังกล่าว

ในขั้นแรก ได้นำกระบวนการทัศน์ ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาปฏิบัติในการจัดการปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้ง วิธีการที่นำกระบวนการทัศน์มาปฏิบัติ เรียกว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (Restorative Practice/Restorative Program) ต่อมาการปฏิบัติหรือกระบวนการยุติธรรมภายใต้กระบวนการทัศน์ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ได้พัฒนาเป็นงานยุติธรรมชุมชน (Community Justice) ซึ่งกินความกว้างกว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เพราะมีเรื่องการป้องกันอาชญากรรมและการลงโทษผู้กระทำความผิดด้วย นอกจากนี้ งานยุติธรรมชุมชนยังให้ความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมในระดับชุมชน และมุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ชุมชนได้รับ (Wachtel, 1999)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการไกล่เกลี่ยในชุมชนและกระบวนการยุติธรรมทางเลือก รูปแบบการไกล่เกลี่ยในศูนย์ยุติธรรมชุมชนยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนตายตัว เนื่องจากต้องอาศัยอำนาจตามกฎหมายที่เข้ามารองรับ โดยอาศัยบุคคลซึ่งเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ยของอำเภอ ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 โดยบัญญัติให้อำเภอมียอำนาจหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในทางแพ่งและอาญา ดังนี้

คดีแพ่ง กำหนดให้อำเภอหนึ่ง มีคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทของประชาชนที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอ ในเรื่องพิพาททางแพ่งเกี่ยวกับที่ดิน มรดกและข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาท และกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา

คดีอาญา กำหนดให้ บรรดาความผิดที่มีโทษทางอาญาที่เกิดขึ้นในอำเภอใด และเป็นความผิดอันยอมความได้ และมีใช้ความผิดเกี่ยวกับเพศ เมื่อผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอม หรือแสดงความจำนงให้นายอำเภอเป็นผู้ไกล่เกลี่ย หากตกลงกันได้ถือว่าคดีอาญาเล็กน้อย ทำให้คดีอาญาระงับไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ. 2553 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา

ในคดีแพ่งเมื่อมีการตกลงกันแล้วทำสัญญาประนีประนอมยอมความซึ่งหากคู่กรณีมีการไม่ปฏิบัติตามสามารถยื่นขอออกคำบังคับได้ทันทีโดยให้คู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่ง ยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจรับผิดชอบในท้องที่อำเภอ และให้

พนักงานอัยการยื่นต่อศาลที่มีเขตอำนาจ เพื่อให้ออกคำบังคับให้ตามสัญญา ประนีประนอมยอมความ (โดยไม่ต้องไปฟ้องคดีต่อศาลอีก) ทั้งนี้ คณะกรรมการศูนย์ ยุติธรรมที่อยู่ในชุมชนนั้นเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ซึ่งศูนย์ยุติธรรมชุมชนอื่นบางแห่งอาจไม่มีทั้ง ขอบเขตอำนาจในการไกล่เกลี่ยและกรณีที่จะทำการไกล่เกลี่ยยังไม่ชัดเจน จึงเป็นเรื่อง ที่ผู้ไกล่เกลี่ยต้องใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่งในการดำเนินการซึ่งอาจเป็นอุปสรรคหนึ่ง ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ดังนั้น รูปแบบที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนอาจนำมาใช้ยุติข้อพิพาทโดยสมานฉันท์ ในชุมชนได้ คือ การอาศัยอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปกครองท้องที่ ดูแลให้เกิดความสมานฉันท์ในชุมชนโดยส่วนใหญ่ ทั้งนี้เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ในการ ไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน

คณะกรรมการหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 28 ตรี โดยมีผู้ใหญ่บ้านดำรงตำแหน่งเป็นประธาน มีกรรมการโดย ตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีภูมิลำเนา ในหมู่บ้าน ผู้นำ ผู้แทนกลุ่ม หรือองค์กรในหมู่บ้าน และมีการรวมผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ถึง 10 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎรในหมู่บ้านแล้วให้นายอำเภอพิจารณาแต่งตั้ง

กฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของ คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ ข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงาน ประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ซึ่งกำหนดว่า คู่พิพาท ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถแสดงความประสงค์ให้มีการไกล่เกลี่ยต่อผู้ใหญ่บ้าน หากข้อ พิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือคู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน โดยจะต้องเป็นข้อพิพาททางแพ่งหรืออาญาในความผิดต่อส่วนตัวเท่านั้น

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะเริ่มขึ้นเมื่อคู่พิพาททุกฝ่ายแสดงความ ยินยอมเข้าร่วมกระบวนการ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะมอบหมายให้กรรมการ ไม่น้อยกว่า 2 คน เป็นผู้ดำเนินการแทนในการสอบถาม ตรวจสอบเอกสาร วัตถุหรือ สถานที่ รวมถึงการประนีประนอมคู่พิพาททุกฝ่ายพร้อมกันโดยอาศัยหลักกฎหมาย หรือจารีตประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย

อภิปรายผล

การนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้มีความมุ่งหมายที่สำคัญ เพื่อแก้ปัญหาบางประการของการดำเนินการอำนวยความยุติธรรมโดยรัฐ และเพื่อ

แสวงหารูปแบบ กลไก ขั้นตอน และมาตรการของการอำนวยความสะดวกที่มีข้อบกพร่องน้อยที่สุด โดยมีรายละเอียดสามประการ คือ

ประการแรก เพื่อลดข้อเสียและผลกระทบของการดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจากเดิมที่มีความเชื่อว่าการนำตัวผู้ที่กระทำความผิดมาลงโทษให้เป็นแบบอย่างกับสังคมจะทำให้เกิดการยับยั้งคนในสังคมไม่ให้กระทำความผิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายโดยถือว่ารัฐเป็นศูนย์กลางของกระบวนการยุติธรรมมีอำนาจสามารถให้ความเสมอภาคสร้างความเป็นธรรมและสามารถทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้ด้วยศักยภาพของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ดังนั้นการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ จึงเป็นทางออกของปัญหาที่จะช่วยบรรเทาผลร้ายจากข้อเสียของการดำเนินกระบวนการยุติธรรมโดยรัฐที่มุ่งเน้นแต่การลงโทษผู้กระทำความผิดเพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง เพื่อลดต้นทุนของความยุติธรรมอาชญากรรมทำให้เกิดความสูญเสียอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความสูญเสียแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สินของเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งผู้ที่กระทำความผิดเองด้วยต่อรัฐต้องสร้างมาตรการกลไก และต้องจัดสรรทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนมาตรการ กลไกเหล่านั้นให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อชุมชนและสังคมส่วนรวมที่ต้องอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งและความรุนแรงในลักษณะต่าง ๆ นอกจากนี้เหยื่ออาชญากรรมซึ่งเป็นผู้เสียหายต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด ก่อให้เกิดความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจสิ้นเปลืองทั้งค่าใช้จ่ายและระยะเวลา ผู้กระทำความผิดเองก็มีค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีตามมามากมายเช่นกัน เป็นเหตุให้การขอความยุติธรรมมีต้นทุนสูงกว่าที่ควรจะเป็น ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้

ประการที่สาม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารงานยุติธรรมการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดคือหลักการทั่วไปในการบริหารงานยุติธรรม คดีที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมมีจำนวนที่มากเกินกว่าความสามารถของกระบวนการยุติธรรมที่มีทรัพยากรอยู่อย่างจำกัด ผลที่ตามมาคือความล่าช้าของการดำเนินคดี ซึ่งภาระต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้มาตรการกลไกที่มีอยู่ไม่สามารถรับมือกับอาชญากรรมและคดีความที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ การหาช่องทางเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้มีความสามารถในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็น

ตามกฎหมายการไต่ถามถึงคดีแพ่งและคดีอาญา ประธานในการไต่ถามถึงยังกำหนดให้นายอำเภอ พนักงานอัยการ หรือปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมาย จึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการไต่ถามถึงเพราะอาจทำให้ประชาชนเห็นว่าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นทางการมากเกินไป จึงควรมอบอำนาจให้กับผู้นำส่วนท้องถิ่นด้วยเพราะในศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะประจำอยู่ในส่วนท้องถิ่น จะทำให้มีความสะดวกรวดเร็วในการไต่ถามถึงมากขึ้น

บางกรณีผู้นำท้องถิ่น หรือผู้นำท้องถิ่นที่ไม่ทราบถึงความขัดแย้งในทางแพ่ง คู่กรณีอาจนำไปฟ้องทางแพ่งที่ศาลโดยตรง จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินการไต่ถามถึงข้อพิพาทในทางแพ่งได้ ดังนั้นหากมีกฎหมายที่บังคับให้คู่กรณีจะฟ้องในทางแพ่งที่ศาลต้องมีหนังสือรับรองการไต่ถามถึงจากทางอำเภอก่อนที่จะทำใบพินัยการไต่ถามถึงในชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเพราะได้ผ่านการไต่ถามถึงในชุมชนก่อนดำเนินคดีอย่างเป็นทางการทุกกรณี ดังนั้นในระหว่างที่ยังไม่มีกฎหมายรองรับการให้ผ่านการไต่ถามถึงทุกคดีก่อนฟ้องต่อศาลหน่วยงานเจ้าภาพหลักในการไต่ถามถึงในชุมชนไม่ว่าจะเป็นส่วนปกครองท้องถิ่น ซึ่งมีกำนัน ผู้ใหญ่ เป็นเครือข่ายต้องทำงานเชิงรุกเข้าไปพูดคุยดำเนินการไต่ถามถึงให้ได้ทุกกรณีก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล

กำหนดให้อำเภอหนึ่ง มีคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไต่ถามถึงและประนีประนอมข้อพิพาทของประชาชนที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอ ในเรื่องพิพาททางแพ่งเกี่ยวกับที่ดิน มรดกและข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาทจึงอาจทำให้เห็นว่า แม้เกิดความขัดแย้งในทางละเมิดซึ่งบางกรณีทุนทรัพย์ในการโต้แย้งอาจมีจำนวนเงินเกินสองแสนบาท จึงไม่ควรนำเรื่องทุนทรัพย์มากำหนดเป็นเกณฑ์ในการไต่ถามถึงในทางแพ่ง

ในส่วนคดีอาญา อำนาจในการไต่ถามถึงเฉพาะบรรดาความผิดที่มีโทษทางอาญาที่เกิดขึ้นในอำเภอใดและเป็นความผิดอันยอมความได้ และมีใช้ความผิดเกี่ยวกับเพศ เมื่อผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอม หรือแสดงความจำนงให้นายอำเภอเป็นผู้ไต่ถามถึง หากตกลงกันได้ถือว่าคดีอาญาลดลง แต่ในความเป็นจริงกรณีเกิดความขัดแย้งเป็นความผิดอาญาแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็นคดีประมาททำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย คดีทำร้ายร่างกาย หรือลักทรัพย์เล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมและเครือข่ายที่ถูกแต่งตั้งจากอำเภอไม่สามารถไต่ถามถึงได้ตามกฎหมายแต่ยังคงมีการไต่ถามถึงเฉพาะบางศูนย์ยุติธรรมเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจของคู่กรณีโดยตรงกันลดความขัดแย้งได้ระดับหนึ่งแต่อาจเกิดปัญหากับผู้ไต่ถามถึงในภายหลังได้

กระบวนการยุติธรรมทางเลือกเป็นมาตรการที่หลากหลาย ในการเผชิญกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหรือที่อาจจะเกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่วิธีการจัดการความขัดแย้งหรือป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นอย่างเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องมีกลไกการดำเนินการที่เป็นระบบเพื่อที่จะเข้าใจสภาพปัญหาความขัดแย้งนั้น ๆ ด้วยการเรียนรู้วิเคราะห์ปัญหาจากปัจจัยหลาย ๆ ด้านจนนำไปสู่การเลือกช่องทางที่เหมาะสมสำหรับเยียวยาปัญหาของความขัดแย้ง แนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือกจึงเหมาะสมกับการจัดการกับปัญหาที่หลากหลายด้วยวิธีการที่เหมาะสม เช่น การเจรจา การต่อรอง การไกล่เกลี่ย และในส่วนยุติธรรมชุมชนมีหลักการพื้นฐานร่วมกับแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ เป็นการบังคับโทษอย่างไม่เป็นทางการ และเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นภายในชุมชน โดยแนวคิดยุติธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้จบลงก่อนที่จะลุกลามต่อไปจนกลายเป็นปัญหาอาชญากรรมและทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกหวาดกลัว หรือมีคุณภาพชีวิตที่เคยชินกับอาชญากรรม ดังนั้นบทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ควรมีขอบเขตการดำเนินงานที่เพิ่มขึ้น โดยเคลื่อนตัวเข้าสู่ชุมชน สนับสนุนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้จบลง และเน้นการแสวงหาวิธีการป้องกันอาชญากรรม การแก้ไขฟื้นฟูมากกว่าการปราบปรามและการลงโทษ ดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก

บทสรุป

การพัฒนายุติธรรมชุมชนโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชน จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาลหากต่อไปในอนาคตนโยบายไม่ให้ความสำคัญกับยุติธรรมชุมชนก็อาจเกิดปัญหาในการจัดการรูปแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชน กฎหมายที่รองรับโดยตรงในปัจจุบันยังไม่มีการพัฒนาให้มีกฎหมายรองรับยุติธรรมชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในระบบงานยุติธรรมชุมชน ซึ่งเป้าประสงค์ของงานยุติธรรมชุมชนคือการเสริมสร้างความยุติธรรมด้วยหลักนิติธรรม การควบคุม ป้องกันอาชญากรรม ความสงบเรียบร้อย การจัดระเบียบในชุมชน การสร้างคุณภาพชีวิตในชุมชน เพื่อสังคมสันติสุขยั่งยืน กฎหมายยุติธรรมชุมชนควรมีบทบาทและหน้าที่ในการเชื่อมต่อกับส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชน และเครือข่ายได้ โดยส่วนท้องถิ่นดำเนินการร่วมกับชุมชน ประชาคมในการจัดทำแผนงบประมาณเพื่อดำเนินการ เครือข่ายยุติธรรมชุมชนขยายผลกระบวนการพัฒนา

เพื่อการขับเคลื่อนยุทธธรรมชุมชนผ่านศูนย์ยุทธธรรมชุมชนแต่ละศูนย์เพื่อการขับเคลื่อนยุทธธรรมชุมชนให้ยั่งยืน

ตามภารกิจในการใกล้เคียงของศูนย์ยุทธธรรมชุมชนเป็นกระบวนการยุทธธรรมทางเลือกที่ยืดข้อขัดแย้งในชุมชนได้ด้วยวิธีสมานฉันท์และสันติวิธีอันสามารถทำให้กลไกลการพึ่งพากันทางสังคมดำเนินต่อไปได้และความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งยังคงเหมือนเดิมหรือไม่ถึงขั้นแตกหักจนเกิดปัญหาในวงกว้างต่อชุมชน แต่อย่างไรก็ดีกลไกยุทธธรรมชุมชนที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการใกล้เคียงและการอำนวยความสะดวกยุทธธรรมยังไม่มีกฎหมายรองรับที่มารองรับอย่างชัดเจน ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็ยังไม่มีความหมายรองรับในการดำเนินการของเครือข่ายยุทธธรรมชุมชนจึงอาจอาศัยอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปกครองท้องที่ซึ่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและเครือข่ายยุทธธรรมชุมชนจึงสามารถขับเคลื่อนดูแลให้เกิดความสมานฉันท์และสันติวิธีในชุมชนโดยส่วนใหญ่ ทั้งนี้การใกล้เคียงตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 และคณะกรรมการหมู่บ้าน จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และ อาศัยข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประณีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ซึ่งกำหนดว่า คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถแสดงความประสงค์ให้มีการใกล้เคียงต่อผู้ใหญ่บ้าน หากข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือคู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน โดยจะต้องเป็นข้อพิพาททางแพ่งซึ่งกำหนดทุนทรัพย์หรืออาญาในความผิดต่อส่วนตัวเท่านั้น โดยหากศูนย์ยุทธธรรมชุมชนบางศูนย์ซึ่งผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำท้องที่ที่ไม่ให้ความสำคัญ แต่ผู้นำทางศาสนาให้ความสำคัญกับยุทธธรรมชุมชนซึ่งเข้าร่วมในการใกล้เคียงก็จะทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการใกล้เคียงระหว่างคู่กรณีได้ เพราะไม่สามารถใช้กฎหมายใดในการรองรับการใกล้เคียงในครั้งนั้น หากไม่มีการโต้แย้งภายหลังก็ทำให้เกิดการสมานฉันท์และสันติวิธีได้ แต่หากมีการโต้แย้งในภายหลังก็จะทำให้เครือข่ายยุทธธรรมชุมชนที่มีจิตอาสาจะถูกร้องเรียนในภายหลังได้และจะทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องในเรื่องกระบวนการยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีสภาหรือสมัชชายุทธธรรมชุมชนแห่งชาติที่มาจากการเลือกของทุกภาคส่วน

2. กำหนดนโยบายเสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมหลัก โดยมีเป้าหมายหลักให้ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการป้องกันอาชญากรรม การควบคุมการจัดระเบียบชุมชน การส่งเสริมพัฒนาภูมิปัญญาและสร้างคุณภาพชีวิตในชุมชนเพื่อสังคมสันติสุขและยั่งยืน

3. ภาครัฐควรปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีในทุกตำบล ให้มีความสำคัญในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยที่เหมาะสมในกรณีพิพาทไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล กลุ่มคน และพัฒนาแนวทางในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้สามารถใช้ได้กรณีพิพาททุกกรณีเพื่อให้สังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นสังคมแห่งการให้อภัยและเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์

4. ควรจัดทำร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชนเพื่อสร้างระบบงานยุติธรรมชุมชนให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

5. การไกล่เกลี่ยในคดีแพ่งและคดีอาญา ควรมอบอำนาจให้ผู้มีส่วนท้องถิ่นหรือท้องที่ในชุมชนที่ประชาชนในชุมชนนับถือเข้าร่วมในการไกล่เกลี่ยตามบริบทของชุมชนแต่ละชุมชน

บรรณานุกรม

- กระทรวงยุติธรรม. (2546). รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรมครั้งที่ 1 เรื่องกระบวนการทศน์ใหม่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด. นนทบุรี: ศูนย์การประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี.
- _____. (2548). คู่มือเครือข่ายยุติธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2547). ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดิเรก ควรสมาคม. (2554). สมานฉันท์ : ทบทวน "ความหมาย หลักการ ขั้นตอนทางพุทธศาสนากับการระงับข้อพิพาทในกฎหมาย". วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร, 4(1), 25-48.
- นัทธิ จิตสว่าง. (2541). หลักทศน์ทวิทยา: หลักการวิเคราะห์ระบบงานราชทัณฑ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพิบูลสงเคราะห์ กรมราชทัณฑ์.

- ภูริชญา วัฒนรุ่ง. (2548). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายมหาชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วงศ์ศิษฐ์ วรกิจโสภณไพศาล. (2552). *ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งก่อนเสนอคดีต่อศาล (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารนิติ)*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- Kurki, Leena. (2000). Restorative and community justice in the United States. *Crime and Justice: A Review of Research*, 27, 235-303.
- Wachtel, Ted. (1999, February 16-18). *Restorative justice in Everyday life: Beyond the formal ritual, Paper presented to the Reshaping Australian Institutions Conference: Restorative Justice and Civil Society*. The Australian National University, Canberra.